

Teori og metode

HISTORIEN OG DE ANDRE SAMFUNDSVIDENSKABER

AF

POVL BAGGE

DET følgende er, bortset fra uvæsentlige ændringer og tilføjelser, i form og indhold identisk med et foredrag, holdt 1965 for en forsamling af unge historikere og andre akademikere. Nogle af tilhørerne har ønsket det offentliggjort, og ønsket imødekommes her, ikke fordi foredragets indhold er synderlig originalt, men fordi emnet – hvad de andre samfundsvidenskaber kan betyde for historieforskningen – er aktuelt og lidet behandlet på dansk. Direktør Henning Friis fra Socialforskningsinstituttet offentliggjorde 1964 i Økonomi og Politik under titlen *Samarbejde mellem samfundsvidenskaberne* en orienterende afhandling, hvori han bl. a. omtaler en række praktiske hindringer for samarbejdet og hvad der er gjort for at overvinde dem. Men historieforskningens situation i den sammenhæng strejfer han kun, og jeg kender intet trykt indlæg fra en dansk historiker der drøfter den ud fra mere almene synspunkter.

Derimod er problemet i de senere år ofte blevet behandlet på tryk i udlandet, især i U.S.A. og Frankrig, vistnok i mindre grad i Tyskland og England.

Jeg nævner som eksempel en rapport om *The Social Sciences in Historical Study* fra 1954, udarbejdet af en *Committee on Historiography*, nedsat af det amerikanske *Social Science Research Council*. Dettens medlemmer er valgt fra de amerikanske foreninger for henholdsvis antropologi, nationaløkonomi, historie, political science, psykologi, sociologi og statistik, hvad der jo i sig selv er symptomatisk. På den amerikanske historiske forenings årsmøder, hvor principielle spørgsmål ofte forelægges, er der holdt flere foredrag om emnet, bl. a. 1959 af Harvardhistorikeren H. Stuart Hughes (trykt i *American Historical Review* bd. 66, oktober 1960), det belyses i essaysamlinger med bidrag fra forskellige samfundsvidenskabelige discipliner, deriblandt den af E. N. Saveth redigerede *American History and the Social Sciences* (1964), tidsskriftet *History and Theory*

indeholder adskilligt om det, og der er i det hele taget en større amerikansk litteratur af interesse i denne forbindelse.

I Frankrig er det ikke mindst i kredsen om det socialhistorisk, økonomisk-historisk og kulturhistorisk orienterede tidsskrift *Annales* at emnet drøftes, og de seneste årgange af *Annales* indeholder adskillige indlæg. Ligesom i U.S.A. foregår diskussionen ikke blot mellem historikere indbyrdes, men repræsentanter for andre samfundsvidenskaber deltager livligt i den.

Hvorfor interesserer forskere på begge sider af faggrænsen sig i øjeblikket så meget for dette emne?

Til den generelle baggrund hører nok den almindelige tværvideenskabelige interesse, stimuleret bl. a. af den logiske positivisme og troen på »enhedsvidenskaben«. Den førte bl. a. til at der på Københavns universitet nogle år blev afholdt såkaldte tværvideenskabelige kollokvier, hvor en del af universitetslærerne samledes med forskere udefra for at høre nyt fra hinandens fag og diskutere spørgsmål af fælles interesse, som udviklingsproblemet i de forskellige videnskaber. Sjælen i disse kollokvier var de samme, ikke mindst Paul Diderichsen, som inspirerede sommeruniversitetet med dets tværvideenskabelige diskussioner af årsagsproblemet, virkelighed og beskrivelse, erkendelse og vurdering o. m. a.

Men også mere specielle forhold indenfor historieforskningen og de andre samfundsvidenskaber gør emnet aktuelt.

For det første den stærke udvikling i de andre samfundsvidenskaber, der i tid i hvert fald delvis falder sammen med historieforskningens stærkere orientering mod socialhistorie, økonomisk historie, kulturhistorie, bort fra den gamle ensidigt politiske historie. Resultatet er blevet hvad den franske økonomiske historiker Pierre Vilar kalder en *crise de croissance* for disse forskningsgrene. De tager stadig nye områder op, også geografisk takket være interessen for verden uden for Europa og Amerika, de søger nye veje til at udforske dem, men er endnu ofte usikre på hvilke det skal være.

Men udviklingen har også ført til, at historien og de andre samfundsvidenskaber i stadig større udstrækning behandler samme emner, blot fra forskellige synspunkter. Til den politiske historie svarer *Political Science* eller statskundskab og for udenrigspolitikens vedkommende *International Relations* (international politik); til den økonomiske historie nationaløkonomien, til socialhistorien sociologien, demografien, socialpsykologien; til kulturhistorien etnologien. En lignende overensstemmelse består mellem biografi og personlighedspsykologi og tildels mellem idéhistorie og semantik. For det stærkt stigende antal samtidshistorikere er ligheden med andre samfundsvidenskabers emnevalg iøjnefaldende, fordi discipliner som sociologi, political science og nationaløkonomi med forkærlighed søger deres studieobjekter i nutiden.

Allerede disse forhold gør det forståeligt at der på begge sider er opstået ønsker om en eller anden form for samarbejde eller gensidig belæring. Noget er der allerede sket. Mellem nationaløkonomi og historie har der længe været en kontakt, også herhjemme. Da Institutet for historie og samfundsøkonomi på P. Munchs initiativ blev oprettet 1926, var det bl. a. for at nationaløkonomer og historikere dør i fællesskab skulde udforske den nyeste tids historie. Et intimere samarbejde kan ventes på det institut for økonomisk historie, som nylig er grundlagt ved Københavns universitet med en økonom og en historiker som ledere. Det anerkendes også nu, at historikere der vil dyrke økonomisk historie bør være skolede i økonomisk teori. Historieforskningens forbindelse med andre samfundsfag end nationaløkonomien er ikke så gammel her i landet. De historiestuderende i København er dog i adskillige år blevet undervist i political science og international politik, med mærkbare virkninger for den nye generation navnlig af samtidshistorikere, og et fælles universitetsinstitut for samtidshistorie og statskundskab er oprettet. Men mange historikere ønsker kontakterne intensiveret og udvidet til flere discipliner.

Jeg tror at især yngre historikere ønsker det. Adskillige af dem er trætte af den usikkerhed som på mange punkter præger historieforskningen, og som vi ældre, mere skeptiske og resignerede har affundet os med: de vage begreber historikerne opererer med, mange hentet fra dagligsproget og ligeså upræcise som det; de usikre forklaringer på hvorfor det ene og det andet i fortiden er sket, forklaringer som ofte skifter fra historiker til historiker og som ikke sjældent med rette kan kaldes plausible gætninger; den u håndgribelige værdi af historieforskningens resultater. Kort sagt fagets »uvidenskabelige« præg, som visse andre samfundsforskere ikke har undladt at gøre opmærksom på.

Det gør det forståeligt at de utålmodige unge føler sig tiltrukket af andre samfundsvidenskaber, der arbejder med et nøjagtigere begrebsapparat; som laver sammenligninger, undertiden endog eksperimenter, og ad den vej underbygger generelle slutninger – ganske vist som regel af begrænset rækkevidde – slutninger der ofte antages at kunne bruges på nyt og ukendt materiale, måske til at forudsige en fremtidig udvikling, hvad flere samfundsforskere jo sigter mod; som ikke blot bruger statistik, men også modeller, noget enhver videnskab med respekt for sig selv helst skal have i vore dage; som anvender symboler, undertiden endog matematiske formler.

Historieforskningens stilling idag kan minde om dens situation i forrige århundrede, da den var under dobbelt pres fra den begyndende altfor optimistiske sociologi og positivisme, og fra den sejrtrængende naturvidenskab. Dengang delte historikerne sig i to grupper. Den mindste – Buckle er vel det bedst kendte eksempel – fulgte Comtes

slagord: *science, d'où prévoyance; prévoyance, d'où action*: videnskaben skal kunne forudsige hvad der vil ske, så man på grundlag af forudsigelserne kan handle rigtigt. Men en historieforskning der skal bruges til forudsigelser må finde love for menneskers optræden.

På den anden fløj stod historikernes store flertal. De understregede i deres teori og praxis at historieforskningens formål er at beskrive og forklare individuelle fænomener, bundne til en bestemt tid og et bestemt område, som i deres helhed er uden fortilfælde og ikke kan ventes gentaget – den franske revolution, handelen på Østersøen omkring 1600, Krimkrigen, Bismarcks udenrigspolitik, Europas historie efter 1870, den europæiske expansion er altsammen eksempler på sådanne historiske »individualiteter«. Denne opfattelse af historieforskningens opgave og karakter er stadig den almindelige blandt historikere i den vestlige verden, også hos forskere der studerer massefænomener eller dyrker komparativ historie.

Som for hundrede år siden er der i vore dage repræsentanter for samfundsvidenskaberne der kræver at historieforskningen skal ændre karakter. Herhjemme foreslog den positivistiske sociolog og filosof Svend Ranulf for en snes år siden i sin *Socialvidenskabelig Metodelære* (1946) at historieforskningen skulde opgive at være en individualiserende videnskab og blive en generaliserende sociologisk videnskab. Den burde holde op at interessere sig for kronologisk sammenhængende beskrivelser og i stedet sørge for at skaffe sig pålidelige data, der kan sammenlignes og tillade sikre slutninger om årsagsforhold, årsagsforhold der gentager sig og derfor kan bruges til forudsigelser.¹ Historien har, siger Ranulf, en opgave at løse i samfundslivet – spørgsmålet er blot hvilken. Skal den, skriver han, »opægge til nationalt hovmod og til en i den nationale interesse forvansket opfattelse af tilværelsen, eller [skal den] mane til national selvkritik og til korrekt opfattelse af tilværelsen – hvis korrekthed viser sig i, at den fører til korrekte politiske prognoser?« (*Socialvidenskabelig Metodelære*, s. 126).

Ranulf vil i det mindste lade den genfødte, sociologiserede historieforskning beholde sin status som selvstændig videnskab. Visse samfundsforskere har den opfattelse som den økonomiske historiker Pierre Chaunu et sted kommer for skade at røbe, at historien har eller ved »forfremmelse« vil få sin egentlige værdi som hjælpevidenskab for de sociale samtidsvidenskaber; historien skal give dem »dybde i tiden« til erstatning for eksperimenter der er umulige, og f. e. forsyne nationaløkonomien med serier af tal, som økonomerne kan bruge til at formulere love af. Grelle eksempler på en tilsvarende nedvurdering af den eksisterende historieforskning og på andre synsmåder som ligger de

¹ Lignende synspunkter er fremsat af Stefan Björklund i *Scandia* XXXI (1965) og *svensk Hist. Tidskr.* 1967.

fleste historikere og mange andre samfundsforskere fjernt kan man finde i det af Ernst Topitsch redigerede værk *Logik der Sozialwissenschaften*, en artikelsamling med bidrag af en række amerikanske og tyske socialforskere (1965). Resultatet for historikerne kan i hvert fald meget let blive det Ranulfiske: de må opgive at interessere sig for det individuelle og indrette deres data efter andre fags krav, så de kan sammenlignes og tælles.

Disse krav vil de allerfleste historikere og deriblandt jeg nægte at opfylde. Udfordringen fra de andre samfundsvidenskaber vil vi ikke besvare med at lave vort fag om fra grunden. Vi vil med den franske økonomiske historiker Pierre Vilar mod Chaunu hævde at et fag som giver *le fait humain*, menneskets liv i samfundet, dets dimension i tiden ikke kan reduceres til en blot hjælpevidenskab. Det er en grundvidenskab. (*Revue Historique* bd. 233, 1965, s. 297).

Derimod vil vi gerne lære noget af de andre samfundsvidenskaber, om muligt af dem alle. Men indenfor vistnok enhver samfundsvidenskab findes der forskellige skoler; nogle af dem er det vanskeligere for os at lære af end af andre, og visse skolers indstilling ligger så langt fra historikernes at vi har svært ved at råbe hinanden op.

Det gælder – måske med undtagelse af dele af psykologien – de skoler der i alt for høj grad isolerer deres undersøgelsesobjekter fra den sociale og historiske virkelighed, i håb om at nå til universelt gyldige konklusioner om sociale forhold, uafhængige af tid og rum – et forehavende historikere normalt vil betragte med skepsis. Det gælder de ekstremt kvantificerende retninger, som helt eller overvejende interesserer sig for fænomener der kan tælles og om muligt behandles matematisk, og som har en tyrketro på den videnskabelige værdi af tal, blot fordi det er tal. Jean Marczewskis *histoire quantitative* bruger efter en kynisk økonomisk historikers dom økonomiske modeller og begreber fra moderne tid på ældre perioder hvor de ikke passer, konstruerer frejdigt hvor det statistiske grundlag mangler og benytter tal som en kildekritisk prøvelse viser er værdiløse, alt i tro på at nå til »objektive« resultater; men det er en pseudo-objektivitet, siger kritikeren (Pierre Vilar i den ovenfor citerede afhandling; jfr. Jean Marczewski i *Journal of Contemporary History* vol. 3 nr. 2 1968, hvor også andre indlæg om historien og de andre samfundsvidenskaber er trykt). En tilsvarende retning indenfor sociologien søger sit forbillede i naturvidenskaben (Verner Goldschmidt: *Gruppe og Samfund*, 1962, s. 10 ff.). Den arbejder gerne med såkaldte operationelle definitioner, hvis grundlag er de anvendte målemetoder; intelligens defineres som det man kan måle ved »intelligensprøver«. En sociolog af anden observans, Theodor Geiger, har sagt at det indebærer »faren for at vi med stort opbud af arbejde og omkostninger samler en eksakt viden om alle mulige ting – med undtagelse af dem, vi gerne vil vide noget om. Det bliver forsk-

ningsteknikken i stedet for problematikken . . . der bestemmer forskningens opgaver og resultater» (Theodor Geiger: *Ranulf ctr. Geiger*, 1946, s. 78).

Et hjemligt eksempel på den operationelle fremgangsmåde i sociologien er Svend Ranulfs undersøgelse af en vis moralsk indstilling – forargelse – hos puritanerne i England i 17. årh. (*Moral Indignation and Middle Class Psychology*, 1938). Forfatteren mener at kunne finde et pålideligt udtryk for hvilken betydning visse moralske synspunkter – f. e. at det er forkasteligt at være stolt eller lykkelig, eller at Gud bringer ulykke over uskyldige – har for puritanerne i almindelighed, ved at tælle hvor hyppigt hvert af dem forekommer i samlingen af bevarede puritanske prædikener, pjecer, flyveskrifter o.l. Han hævder at disse tal har samme relation til samtlige puritaneres følelser og holdninger som kviksølv søjlens højde i termometeret til temperaturen.

Analogien med den entydige relation mellem temperaturen og kviksølv søjlens rumfang er åbenbart falsk. Den slags sociologiske undersøgelser giver derfor efter anderledes indstillede sociologers og historikers mening et falsk indtryk af exakt virkelighedsbeskrivelse. Er materialet repræsentativt? Hvad er meddelt mundtligt uden at det har sat sig spor i kilderne? Hvem var det der talte og skrev og for hvor mange? Hvor meget af det der blev sagt og skrevet var klicheer og hvor meget var propaganda overfor folk af en anden opfattelse?

Med det jeg her har sagt vil jeg naturligvis ikke benægte at man for at beskrive mange økonomiske, politiske og sociale fænomener må bruge tal, eller at visse former for statistik over verbale udtryk for en mening kan have værdi. Heller ikke at en operationel problemstilling kan være frugtbar, hvad jeg siden skal nævne et eksempel på. Men tal kan være misvisende og er uegnede eller utilstrækkelige til at beskrive væsentlige sider af livet i samfundet, af den historiske virkelighed. Arthur Schlesinger jr. har i tilspidset form udtrykt den humanistiske historikers dom: *The mystique of empirical social research . . . leads its acolytes to accept as significant only the questions to which the quantitative magic can provide answers. As an humanist, I am bound to reply that almost all important questions are important precisely because they are not susceptible to quantitative answers* (*American Sociological Review XXVII*, 1962, s. 770; artiklen optrykt i *American History and the Social Sciences*).

De kvantitative metoders begrænsede værdi erkendes af mange samfundsforskere, som ikke blot interesserer sig for det der kan måles og tælles, som har sans for variationerne ligesåvel som for de generelle træk, som er klar over at deres slutninger og forklaringer normalt er behæftet med usikkerhed og har en begrænset rækkevidde i tid og rum. Deres tankegang har historikere derfor mulighed for i hvert fald til en vis

grad at forstå og acceptere. Eksempler fra nationaløkonomien kan findes i bidragene til den internationale økonomisk-historiske kongres i Stockholm. De viser at en række økonomer er opmærksomme på at der er psykologiske, politiske og andre ikke rent økonomiske betingelser for den økonomiske vækst (First International Conference of Economic History. Contributions, 1960). Om en tilsvarende indstilling inden for andre samfundsvidenskaber kan man læse i det tidligere nævnte værk *American History and the Social Sciences*.

Er det muligt for historikere at lære noget af en sådan udogmatisk samfundsforskning og hvordan kan det tænkes at ske?

En formodning for at det er muligt kan bygge på følgende ræsonnement: historikerens problemstillinger, hans evne til at gøre iagttagelser i kilderne og hans forklaringshypoteser er påvirket af hans erfaringer, og i hvert fald en del af disse bygger på hans oplevelser i det samfund han lever i, blandt de mennesker han møder. Men det er usystematiske erfaringer. De fleste af samfundsvidenskaberne bearbejder systematisk, hver ud fra sine synspunkter, et nutidigt materiale – psykologisk, økonomisk, politisk o.s.v. Det er en rimelig antagelse at deres systematiske behandling af materialet i visse henseender kan supplere eller erstatte historikerens egne tilfældige iagttagelser.

Nogle eksempler fra litteraturen og min egen erfaring kan illustrere hvordan andre samfundsforskere har hjulpet historikere. Jeg forbigår den historiske etnologi, hvis betydning for historieforskningen turde være indlysende.

Som et led i en amerikansk undersøgelse af forretningsmandens betydning for den økonomiske udvikling beskæftigede nogle historikere sig med gruppen jernbanedirektører i 19. årh., deres ideer og jernbanepolitiske holdning. Det vigtigste materiale var en vældig samling forretningsbreve fra direktørerne, og af dem blev der taget en halv snes tusind ekstrakter, alle vedrørende stillingtagen til ikke-rutinemæssige forretningsproblemer, altså f. e. personalepolitik, tarifpolitik o.s.v.

Først søgte historikerne at finde ud af i hvilken udstrækning direktørerne mente hvad de skrev – en typisk historisk problemstilling – men det viste sig at være umuligt. Så anvendte de et sociologisk begreb på materialet, begrebet social rolle, defineret som en forventet ensartet optræden af en vis type personer i særlige sociale situationer, altså et sæt af normer. Det gav mening til materialet. Det viste sig at direktørernes optræden og holdning stort set svarede til hvad jernbanebestyrelserne ventede af dem, formentlig fordi bestyrelserne skulde sanktionere alle vigtigere afgørelser, og da bestyrelserne var domineret af visse store finansmænd, var det åbenbart deres opfattelse der i almindelighed bestemte direktørernes holdning. Der var undtagelser hvor direktørernes optræden afveg fra rollen; dem blev man netop opmærksom på ved an-

vendelsen af det sociologiske begreb, og kunde så prøve at forklare afvigelserne (Thomas C. Cochran: *Railroad Leaders 1845-1890*, 1953; uddrag i *American History and the Social Sciences*).

En anden amerikansk undersøgelse gælder »teknologiske ændringer og social tilpasning« 1900-1950 i byen Norristown i Pennsylvania. Meningen var at undersøgelsen skulde omfatte alt hvad historikere normalt kunde ventes at få ud af det tilgængelige materiale. Demografer og statistikere i arbejdsgruppen føjede ud fra deres særlige interesser og erfaringer nye synspunkter, nye kilder og en ny teknik til dem historikerne vilde have anvendt. De interesserede sig for ind- og udvandring, gennemgik fødselsregistre, skolearkiver og vejvisere for at bestemme hvem der i periodens løb var kommet til byen og hvem der havde forladt den, de brugte deres statistisk teoretiske viden til at tage repræsentative stikprøver til statistisk brug, så arbejdet ikke blev uoverkommeligt. Resultatet var bl.a. at der påvistes to store grupper i befolkningen, en relativt stationær hvis medlemmer ofte var født på stedet, og en relativt bevægelig hvis medlemmer ofte kun opholdt sig få år i byen. Det gav naturligvis atter anledning til spekulationer over hvad det kunde skyldes, om der f.e. var tale om to forskellige personlighedstyper, og over hvilke følger det kunde have, f.e. for den kulturelle udvikling lokalt og nationalt (Thomas C. Cochran i *Relazioni I* til Den 10. internationale historikerkongres 1955; jfr. samme forfatters *The Inner Revolution. Essays on the Social Sciences in History*, 1964).

Et eksempel på *Political Science's* eller om man vil *International Relations'* anvendelighed i en historisk undersøgelse kunde man opleve på Københavns universitet 1962. Da dr. Viggo Sjøqvist forsvarede sin disputats om P. Vedel, der i sidste halvdel af 19. årh. som udenrigsministeriets direktør øvede afgørende indflydelse på dansk udenrigspolitik, gjorde professor Sven Henningsen som opponert doktoranden opmærksom på at han med fordel kunde have anvendt teorien om udenrigspolitisk beslutningstagen (*decision making*). Her er der tale om en model, et sæt af hypoteser om hvilke faktorer der påvirker en udenrigspolitisk ledelses beslutninger. Til disse faktorer hører efter modellen ledelsens viden om de relevante internationale forhold. En undersøgelse heraf burde altså høre med til en historikers beskrivelse af forudsætningerne for et lands udenrigspolitik og hans karakteristik af dens ledelse. Følgelig burde dr. Sjøqvist systematisk have undersøgt hvad Vedel vidste om internationale forhold gennem gesandtindberetninger o.l. Det havde dr. Sjøqvist undladt, men hvis han havde kendt den pågældende model, vilde han måske have gjort det.

For nogle år siden skrev jeg en biografisk afhandling om den national-liberale politiker J. N. Madvig. Han frembød såvidt jeg kunde se visse psykologiske ejendommeligheder, måske af sygelig art. Derfor fik jeg en

psykiater med psykologisk indsigt til ud fra sin faglige viden at give en karakteristik af Madvig, som blev vedføjet afhandlingen. Psykiaterens konklusioner var for det første at der ikke var holdepunkter for at antage nogen sindssygdom eller tilløb dertil hos Madvig, og for det andet at han måtte karakteriseres som en psykisk type i en typisk situation, en mand der var fundamentalt usikker i sin vurdering af sig selv og sin stilling i samfundet, og som blev udsat for den belastning at skulle skifte stand (Johan Nicolai Madvig. Et Mindeskrift I, 1955; med bidrag af dr. med. Ib Ostensfeld).

Det var en metodisk svaghed ved vor fremgangsmåde at psykiateren byggede sin karakteristik på min fremstilling, altså på materiale jeg havde udvalgt og fortolket, i stedet for selv at gennemgå kilderne. Men princippet, samarbejde mellem psykolog eller psykiater og den biograferende historiker, turde anvendt med passende kritik og forsigtighed i konklusionerne være frugtbart i mange tilfælde, og det er med held forsøgt i udlandet.

Som det sidste eksempel nævner jeg nogle undersøgelser af den amerikanske historisk kyndige sociolog Charles Tilly, der bl.a. kan opfattes som en frugtbar anvendelse af operationelle synspunkter. Tilly behandler de kontrarevolutionære bevægelser i Vendée i 1790'erne (bl.a. i en afhandling i *History and Theory* III, 1, 1963 og i bogen *The Vendée*, 1964). De fleste historikere der har skrevet om emnet har først og fremmest interesseret sig for hvem der tog initiativet til bevægelserne og hvilke motiver de havde, f.e. kongetroskab eller religiøsitet. Historikernes eget politiske eller religiøse standpunkt har åbenbart påvirket deres forklaringer, og enighed har ikke kunnet nås, bl.a. fordi de benyttede kilder ikke har tilladt sikre slutninger om disse forhold.

Tilly søger i stedet at finde en korrelation mellem bevægelserne og forhold der kan belyses statistisk, den økonomiske og sociale struktur i visse af de vestfranske distrikter. Et af hans resultater er, at der især opstår kontrarevolutionære bevægelser i områder hvor der på een gang er et landbrug med svagt udviklet pengeøkonomi og en relativt fremskreden handel og industri, hvor der altså er grundlag for en social og økonomisk spænding mellem nyt og gammelt.

Uanset om man vil acceptere en sådan korrelation som sikkert bevis for årsagsforbindelse i alle tilfælde, har Tilly såvidt jeg kan se kastet nyt lys over sammenhængen mellem de kontrarevolutionære bevægelser i Vendéoområdet og den sociale og økonomiske struktur på stedet. Han har gjort det ved at anvende sin sociologiske viden, ved at stille spørgsmål, gå ud fra hypoteser og foretage sammenligninger som er naturlige for en sociolog. Men han har blik for de politiske begivenheders og de religiøse forholds betydning, er forsigtig i sine specielle konklusioner og generaliserer med mådehold. Derfor kan historikere bruge hans resultater.

Mine eksempler har måske fået en og anden tilhører til at undre sig over at det i alle disse tilfælde har været nødvendigt for historikerne at søge hjælp og råd hos andre samfundsforskere, og det er jo rigtigt at f. e. en historiker der vilde skrive om P. Vedel af sig selv kunde have fundet på at undersøge hvad Vedel egentlig vidste om internationale forhold. Pointen er at historikeren i dette tilfælde ikke gjorde det, men muligvis havde gjort det hvis han havde kendt teorien fra International Relations om udenrigspolitisk beslutningstagen.

Og eksemplerne skulde illustrere at de andre samfundsvidenskaber kan hjælpe historieforskningen på flere måder: de kan låne den begreber som social rolle eller modeller som den for decision making, der kan gøre historikeren opmærksom på faktorer han ellers vilde have overset; deres typer kan bruges til foreløbige historiske arbejdshypoteser, som de forskellige typer af politiske partier der er beskrevet af Duverger og andre, eller karakterologiens karaktertyper. Historikeren kan af andre samfundsforskere lære at spørge bedre og se skarpere, i nogle tilfælde at bruge en ny teknik, og gruppearbejde med deltagere fra forskellige discipliner kan være frugtbart. Endelig har visse samfundsvidenskaber hastige vækst tvunget forskerne til at gennemtænke og gennemdrøfte det teoretiske grundlag for de konkrete arbejdsopgaver; også det kan historikerne drage nytte af. Det kan stimulere en selvstændig tendens indenfor moderne historieforskning og historieteori.

En kontakt mellem fagene lettes af at der, til forskel fra hvad mange tror, er adskilligt i andre samfundsforskeres arbejdsmåde som ikke forekommer moderne historikere synderlig fremmed og mærkværdigt. Faggrænserne er som Tillys eksempel illustrerer flydende og har indenfor grene af den økonomiske historie og imellem den politiske historie og den historiske skole i statskundskaben længe været det. Adskillige *case studies* af sociologer og political scientists kan uden videre indgå i den historiske litteratur. Og historikerne har i mange år på egen hånd været i gang ikke blot med økonomisk historie, men også med politisk-historiske og socialhistoriske undersøgelser hvor de talte og sammenlignede og drog generelle slutninger – af begrænset rækkevidde. De har opstillet og prøvet hypoteser og har anvendt både modeller og typer, ganske vist ofte uden at være klar over at de brugte disse redskaber, eller i hvert fald uden at tale meget om det.

Erslevs snart hundrede år gamle disputats var en statistisk undersøgelse, hvor han talte og sammenlignede forskellige typer af forleninger i 16. årh. og drog vigtige konklusioner m. h. t. et stort politisk-historisk problem, magtbalancen mellem konge og adel. Vi har i Danmark indgående, tildels statistiske undersøgelser over flere befolkningsgrupper, foretaget af historikere: adelen (Albert Fabritius), de sjællandske husmænd i 18. årh. (Fridlev Skrubbeltrang), bybefolkningen på merkan-

tilismens tid (Albert Olsen), det fynske rådsaristokrati i 17. årh. (Svend Larsen). Tilsvarende historiske arbejder som de her nævnte kan let findes i den udenlandske litteratur. Og mange historikere er fortrolige med kilder som dem demograferne i Norristownundersøgelsen måtte gøre deres historikerkolleger opmærksomme på.

Undertiden kan historikeren nøjes med gode råd og inspiration og selv prøve ideerne fra de andre discipliner på det historiske kildemateriale, som da en historiker, inden han gik i gang med at undersøge et amerikansk bryggeris historie, fik en økonom til at lave en liste over spørgsmål som det fra et nationaløkonomisk synspunkt var naturligt at stille til et forretningsarkiv. Samtidshistorikere kan utvivlsomt også lære noget om interviewteknik af sociologer til brug for deres samtaler med levende kilder, selv om der til gengæld er nogle sociologer som åbenbart trænger til at lære kritik af historikerne overfor de svar de får.

Men nogle psykologiske, sociologiske og økonomiske problemer i historien er utvivlsomt så indviklede at det er klogt af historikeren at tage specialister med i arbejdet på at løse dem. Det gælder formentlig også anvendelsen af en teknik som *sampling*, udvælgelse af et repræsentativt materiale til statistisk brug, og i det hele finere statistiske analyser; hvad historikerne på egen hånd har præsteret af kvantitative undersøgelser er som regel af enklere art. De kirkehistorikere som arbejder med de danske gudelige vækkelser, vilde formodentlig have gavn af sociologisk bistand, og ved en historisk undersøgelse af de store befolkningsbevægelser i 19. årh., emigration og vandringer mellem land og by, vil det være rimeligt at i det mindste en demograf kommer med i arbejdet.

En særlig vanskelighed kommer historikeren ud for når han søger hjælp hos en anden samfundsvidenskab og opdager at de lærde er mere end almindeligt uenige. Historikeren har ofte brug for at vide hvad psykologien kan oplyse om menneskers motiver. Når det så viser sig at der findes mere end 20 forskellige moderne motivationsteorier, kan det være at han enten vælger i blinde eller foretrækker at klare sig på egen hånd.

Men der er også på anden måde sat grænser for det udbytte historieforskningen kan have af andre samfundsvidenskaber. Jeg nævner to vigtige forhold.

De andre samfundsvidenskaber er som regel overvejende samtidsvidenskaber, deres resultater er nået ved undersøgelser af forholdene i moderne samfund og har som det ofte er blevet fremhævet normalt kun en stærkt begrænset gyldighed i ældre tid. En model for udenrigspolitisk decision making som tager hensyn til den offentlige mening og parlamentets holdning kan næppe uden visse ændringer bruges i en enevældig stat, ja knap nok i Danmark før 20. årh., sociologiske resultater fra et

stærkt urbaniseret industrisamfund har ikke uden videre gyldighed under primitive agrarforhold, teorier om økonomiske relationer under højt udviklet penge- og kreditøkonomi ikke for en tid med overvejende naturaløkonomi.

Og hvis økonomer og sociologer begynder at arbejde med problemer fra f.e. 16. årh., vil de hurtigt opdage at en væsentlig del af det kilde-materiale de plejer at bruge mangler. Ikke blot de levende kilder, der tillader interviews og i visse tilfælde eksperimenter, men først og fremmest den offentlige statistik og en række af de kilder man selv kan bygge en forsvarlig statistik på.

Derimod kan man naturligvis også i ældre perioder bruge visse begreber fra moderne tid, hvis man giver dem et andet indhold, f.e. begreber som sociale normer, social prestige, social mobilitet; og mange af psykologiens resultater har formodentlig en meget udstrakt kronologisk gyldighed. Men det må formodes at mulighederne for et frugtbart samarbejde mellem historien og de andre samfundsvidenskaber – med undtagelse af den historiske etnologi – som helhed aftager når man bevæger sig bagud i historien. Det er ikke tilfældigt at de eksempler på et samarbejde jeg nævnedede er hentet fra den nyeste tids historie.

En alvorligere vanskelighed opstår ved at de andre samfundsdiscipliner normalt lægger langt mere vægt end historieforskningen på det ensartede, det typiske, gentagelserne, det generelle, og derfor i højere grad forenkler og abstraherer fra virkeligheden. Selv en sociolog som Tilly drømmer i sin historiske undersøgelse om »a comparative sociology of political upheaval and change«, og håber at han er ved at forstå »the way to explain the events of the great revolution and, indeed, of all revolutions and counter-revolutions«. Historikerne i vore dage prøver i deres søgen efter det individuelle at tage hensyn til vekselvirkningen af så mange faktorer som muligt, sociale, økonomiske, ideologiske, politiske, psykologiske, i den komplicerede helhed som ethvert nogenlunde stort historisk forskningsobjekt udgør, og de gør helst deres beskrivelse og forklaring meget nuanceret.

Tendensen i moderne historieforskning er derfor at ikke blot den enkelte historikers hele forskningsobjekt men også dets elementers indbyrdes relationer får en meget speciel karakter. Det gør det vanskeligt for historikeren at bruge andre discipliners generaliseringer, der bygger på en række mere eller mindre skematiske abstraktioner – og gør det tillige som fremhævet af H. P. Clausen vanskeligt for de andre samfundsvidenskaber at bruge historikernes resultater. Tilmed har samfundsdisciplinernes generaliseringer normalt kun karakter af tendenser eller statistiske regelmæssigheder, der intet siger om det enkelte tilfælde.

Det kræves hyppigt at historikerne skal verificere deres forklaringshypoteser ved sammenligninger, men en positiv statistisk korrelation

mellem to sociale fænomener A og B er ikke i sig selv bevis for en årsagsforbindelse. Det er ofte fremhævet af statistikere og nævnes bl. a. i historikeren William O. Aydelotte's velafvejede og instruktive afhandling *Quantification in History*, *American Historical Review* bd. 71, april 1966. Et bevis for kausalnexus er end ikke den iagttagelse at fænomen A altid forekommer forud for fænomen B. Mennesker kan reagere forskelligt i ensartede situationer og ens i forskellige. Da Seignobos havde skrevet at krigen med Frankrig fik den engelske statsgæld til at stige, hævdede Simiand at denne påstand forudsatte en viden om at stater i almindelighed dækker deres krigsudgifter ved lån (refereret af Svend Ranulf: *Socialvidenskabelig Metodelære*, s. 85). Men da krig kunde finansieres på flere andre måder og statslån bruges til dækning af andre udgifter end de militære, er årsagsforbindelsen krig-statslån åbenbart så lidt regelmæssig at den ikke egner sig til induktionsslutning. Den generelle regel, der formentlig er implicit i Seignobos' ræsonnement, nemlig at krig under pengeøkonomi koster penge, siger intet om hvordan pengene skaffes. Selv om statslån kun forekom ved een lejlighed i een krigsførende stat, vilde en historiker kunne mene at årsagsforbindelsen var tilstrækkeligt bekræftet ved oplysninger f. e. fra kabinettets forhandlinger. Det er en anden sag at vi (ved en falsk analogislutning fra fysiske forhold?) føler os bestyrket i vor tro på årsagsforbindelsen hvis de to fænomener optræder sammen i en række tilfælde.

At der er grænser for de andre samfundsvidenskabers betydning for historien bliver måske tydeligst, når vi tænker på at der inden for alle historiens områder forekommer handlinger af eet menneske eller nogle få, som i hvert fald mange af os tillægger stor betydning: Luthers oprør mod romerkirken, Adam Smith's eller Keynes' hovedværker, Grundtvigs pædagogiske skrifter, Tietgens forretningsinitiativer, Hitlers strategiske beslutninger, dampmaskinens opfindelse, atomteoriens tilblivelse. Sådanne handlinger eller begivenheder er som sociologen Raymond Aron siger et aspekt af hele menneskehedens fortid og lader sig ikke reducere til eller forklare alene ved sociale eller økonomiske forhold (Aron: *Dimensions de la conscience historique*, 2. oplag 1964, s. 146 ff.).

Her kan de andre samfundsdiscipliner ikke hjælpe os. Den fineste decisionsmodel kan ikke tilstrækkeligt forklare hvorfor en politiker træffer netop *den* afgørelse i en kritisk situation, hvor det gælder om at afveje mange komplekse faktorer mod hinanden; dels fordi han næsten aldrig har et fuldstændigt eller nøjagtigt kendskab til dem, dels fordi hans vurdering af dem er noget højt personligt. Ikke engang psykologien eller karakterologien kan give en udtømmende forklaring, højest give en vis forventning om at et menneske af en bestemt type vil handle på en bestemt måde. *Le facteur humain* reste une incertitude – den menneskelige faktor rummer altid et element af usikkerhed, siger Jean-Baptiste

Duroselle (Introduction à l'histoire des relations internationales, 1964, s. 292 f., 419, 423 f.).

Endelig kunde man nævne de tilfældigheder som hører med til historiens område, og som ingen samfundsvidenskabelig teori kan forklare – naturkatastrofer, biologiske tilfældigheder som den sorte død, eller et genis fødsel.

Hermed er også givet lidt af forklaringen på hvorfor historikerne i almindelighed ikke vil opgive deres fags karakter af en individualiserende videnskab, hvis yderste mål ikke er at finde regelmæssigheder eller love. Vi historikere vil beskrive og såvidt muligt forklare menneskers liv i samfundet gennem tiden med alle de nuancer og modsigelser og tilfældigheder som de andre samfundsvidenskaber net i almindelighed er for stormasket til at fange.² Det som heller ikke vi kan forklare kan vi i det mindste fortælle om, så det kommer med i det brogede billede. Netop ved at fremhæve det hvori det enkelte historiske fænomen, den enkelte mere eller mindre omfattende historiske individualitet adskiller sig fra andre, håber vi at kunne vise noget om det menneskelige i dets mangfoldige ytringsformer gennem tiden, som går ud over hvad de andre samfundsvidenskaber kan lære os. Historien betyder en umådelig udvidelse af vort erfaringsområde; vi tror at den udvider vor horisont og derigennem også vor forståelse for det menneskelige i samtiden.³

En særlig opgave løser den kritiske historieforskning ved sit arbejde

² Dette udelukker ikke at synspunkter hentet fra andre samfundsvidenskaber kan bidrage til at gøre historikerens resultater præcisere og mere nuancerede. Historikeren Leo Tandrup har bl. a. ved hjælp af statskundskabens begrebsapparat nylig beskrevet en vigtig side af D. G. Monrads konstitutionelle opfattelse mere differentieret og på visse punkter rigtigere end jeg i min disputats fra 1936 gjorde det (Historie VIII, I, 1968).

³ Det er i den forbindelse værd at bemærke en moderne amerikansk psykologs meget positive vurdering af historieforskningens betydning for psykologien, også m.h.t. den psykologiske begrebsdannelse. Han skriver bl. a.: It would be useful for psychology from time to time to compare the complexity of its own endeavour with that of history. It should also be sobering for psychologists, intoxicated by the prospects of quantitative methodology, to contemplate the example of history in yet another sense: what historians raise from musty records usually tells us more about the human conditions than the most incisive experiment . . . I have discussed before the uncertainty which attends historical statements. In spite of these limitations, such statements afford a view of development, a configuration of events from beginning to end, which empirical observation in the social sciences can usually not provide . . . The most important lesson to be learned from history is identical with its own endeavour. Nothing in the field of human conduct can ultimately be meaningful unless it is put into a context of development which shows how the present emerged from the past. The anti-historicism of present-day psychology is in this sense a major liability (Frederick Wyatt i American History and the Social Sciences, s. 104 f. Wyatt har sammen med historikeren William B. Willcox forfattet en højst interessant psykologisk analyse af Sir Henry Clinton, engelsk general under den amerikanske frihedskrig. Den er optrykt sst. s. 134 ff.).

med at rense vore forestillinger om alt det fra fortiden som kaster sin skygge i vor egen tid, dogmerne, ideologierne, myterne, de falske traditioner; undersøgelsen af besættelsestiden er et eksempel fra dansk samtidshistorie, men der er mange tilsvarende problemer i fjernere perioder. »It is a *fact* that there is a layer of historical rubble which litters the present and obstructs the future, and it is always having to be cleared away or tidied up (today perhaps more urgently than ever) in the interests of humanity, of the future, even our very survival«, skriver den schweiziske historiker Herbert Lüthi (*Journal of Contemporary History* vol. 3 nr. 2, 1968). Andre samfundsvidenskaber kan her give deres bidrag, men historieforskningens hjælp kan ikke undværes.

Historieforskningens betydning for fremtiden består bl.a. i alt dette, men ikke i at den stiller prognoser. Når vi drager generelle slutninger, holder vi os helst indenfor det individuelle historiske fænomen vi beskæftiger os med. Når vi bruger statistik, er det gerne sådan som dr. Skrubbeltrang gør det i sin disputats, for at give et rigtigere og skarpere, mere nuanceret billede af en sammensat historisk individualitet, i hans tilfælde den sjællandske husmandsstand i 18. årh. Hvis vi sammenligner det historiske fænomen, vi specielt vil undersøge, med andre lignende fænomener, er det ofte for at få de ejendommelige træk ved vort eget fænomen klarere frem. Vi kan også ved sammenligning finde typiske træk som kan bruges til at afgrænse en ny velkarakteriseret historisk individualitet af højere orden, som Palmer i sin *The Age of Democratic Revolution* (1959-64) har prøvet at sammenfatte Amerikas og Vesteuropas historie 1760-1800 under typebegrebet »demokratisk revolution«. Theodor Schieder har nylig gjort opmærksom på det frugtbare i denne form for sammenligning (*Geschichte als Wissenschaft*, 1965, s. 201 ff.). Endelig kan vi jo opfatte den individualitet, vi arbejder med, som variation af en type. Da jeg skrev Madvigs politiske biografi antydede jeg, at han med alle sine højst personlige træk var en variation af typen videnskabsmanden i politik.

Selv om moderne historieforskning holder sig til det individuelle tids- og stedbundne, glemmer den altså ikke de anonyme masser for de enkelte individer, eller det typiske for det særegne. De ustandseligt skiftende historiske begivenheder får den heller ikke til at forsømme det mere stabile, institutionerne eller strukturerne. Det er uden tvivl ved udforskningen af disse sider af historien – massefænomenerne, typerne, institutionerne, strukturerne – at historikere og andre samfundsforskere har lettest ved at mødes og forstå hinanden.

Som eksempel på et set fra historikersynspunkt forbilledligt samarbejde citerer jeg en amerikansk historikers beskrivelse af hvordan han og en lille gruppe andre samfundsforskere og historikere undersøgte den voksende tendens til ekstrem højreorientering i amerikansk politik

omkring 1950: Et af de mest interessante træk ved diskussionen var at vi helt spontant bevægede os frem og tilbage mellem socialpsykologiske kategorier og historiske begivenheder, fordi ingen af de to synsmåder ret længe ad gangen var helt adækvat. Historikerne behøvede ikke at anstrenge sig for at føre diskussionen tilbage til det historiske udgangspunkt, for da vi analyserede et problem der så at sige var rejst af historiske begivenheder, og vi ikke forsøgte at udarbejde en almindelig adfærds-teori, var det straks klart for alle at både den historiske og den socialpsykologiske synsmåde var relevant og kunde hjælpe den anden part i undersøgelsen (Richard Hofstadter i Fritz Stern ed.: *The Varieties of History*, 9. oplag, 1963).

Men et sådant samarbejde på historiens grund kræver god villie fra begge sider. Historikeren må være åben over for de nye impulser og til en vis grad kunne tilpasse sig. Den anden part må anstrenge sig for at frugtbar gøre sin viden ved behandlingen af et historisk emne, som måske tilmed i tid og sted ligger langt fra hvad han er vant til at arbejde med. Pierre Vilar har nylig om forholdet mellem historikere og økonomer inden for den økonomiske historie sagt nogle ord, der kan overføres på vort forhold til flere andre samfundsvidenskaber: Lad os sige at øjeblikket er kommet, ikke til at erstatte hinanden, heller ikke til at omgive sig med højere mure, end ikke til at låne hinandens teknik (for man kan låne teknikere af hinanden), men til tålmodigt at tilegne sig supplerende synsmåder og forskningsvaner, en videnskabelig *kultur*, så den ene part kan undgå at optræde klodset når den kommer ind på økonomiens område, og den anden at finde sig dårligt til rette når den bevæger sig bagud i tiden (*Revue Historique* bd. 233, 1965, s. 294 f.).

P.S. Først efter at denne artikel i forsommeren 1968 var afleveret til opsætning så jeg Birgitta Odéns to kloge afhandlinger om samme emne i svensk *Historisk Tidskrift* 1968 og *Statsvetenskaplig Tidskrift* s. å. De har ikke foranlediget rettelser eller tilføjelser i min text.